

Előszó

A jelen különszámot az intézményi közgazdaságtan irányzatának szenteljük, amely az egyik meghatározó és elismert irányzata a közgazdaság-tudománynak. Ez a tudományág nem egységes irányzat, megannyi, különböző szemléletű és módszertani elköteleződésű ágra osztható. Bár a most összegyűjtött tanulmányok sok területét lefedik az intézményi közgazdaságtannak, annak sokszínűségét mégsem tudják maradéktalanul visszaadni. *Richter* [2005] szerint az intézményi iskola a tulajdonjogok elméletét, a tranzakciós költségek elméletét, az alkotmányos választás elméletét, a közösségi döntéseket és a politikai gazdaságtant, a szerződések gazdaságtanát, az új intézményi gazdaságtörténetet, a kollektív cselekvést és a modern osztrák iskola elméleteit foglalja magában. Ezen elméletek mellett az (új) összehasonlító gazdaságtan (*Csaba* [2018], *Djankov és szerzőtársai* [2003]) is az intézményi közgazdaságtanhoz köthető. Miközben egyre látványosabban jelenik meg a közgazdasági diskurzusban az eredeti intézményi közgazdaságtani iskola (*Spithoven* [2019], *Waller* [2020]), az új intézményi közgazdaságtan (*Voigt* [2019])¹ integrálódása és térhódítása a főáramban töretlenül zajlik (a két irányzat viszonyáról lásd *Galbács* [2018], *Mátyás* [1996]). Ugyan *Hodgson* [2014] szerint a két irányzat sok szempontból átfed, de meghatározó szemléletbeli, módszertani különbségek is jellemzik a kapcsolatukat (*Rutherford* [2001]). A most közölt tanulmányok szerzői – Amartya Sen kivételével – egy kutatói műhelyhez tartoznak, a Budapesti Corvinus Egyetem Összehasonlító és Intézményi Közgazdaságtan Tanszékének munkatársai. E közösség minden tagja intézményi kutatásokat végez, egyesek az eredeti, mások az új intézményi közgazdaságtan irányzatának szemléletmódját követik. A kutatóműhely kiemelkedő személyisége Kornai János, akinek a munkásságát ugyan egyetlen irányzatba sem lehet beskatulyázni, de önmagát leginkább intézményi közgazdásznak tartja. Ő maga teszi fel a költői kérdést a puha költségvetési korlátról szóló legújabb tanulmányában:

„Nem vettétek észre, hogy én már réges-rég intézményi közgazdász és viselkedési közgazdász vagyok?” (*Kornai* [2014] 883. o.)

¹ Az új intézményi közgazdaságtani iskolához számos jeles magyar közgazdász tartozik. Lásd többek között *Czeglédi* [2017], *Kapás* [2003], *Mike* [2016].

Lássuk be, nem sokan vették észre az intézményi közgazdászok közül sem, igaz, Geoffrey Hodgson, az intézményi közgazdaságtan vezéralakja már igen régen így tekint rá (*Hodgson [2020]*), ahogy *Chavance [2008]* (30. o.) is az *Institutional economics* című tankönyvben. Ugyan Kornai nem az intézményi közgazdaságtan közösségébe tartozott, és kezdetben közgazdasági gondolkodásának legfőbb támpontjai sem innen eredtek (lásd *Kornai [2005]*), de ma már egyre inkább integrálódik az életműve az irányzatba, amelyet jól jellemez, hogy a *Journal of Institutional Economics* (lásd például *Ádám [2020]*, *Piroska–Rosta [2020]*) és a *Public Choice* (lásd például *Boettke–Candela [2020]*) is különszámot szentel az életművének. Magyarul pedig nemrég jelent meg az első intézményi közgazdaságtani tankönyv (*Szabó és szerzőtársai [2020]*), amely szisztematikusan beemeli Kornai gondolatait az intézményi közgazdaságtan oktatásába. *Csaba [2018]* és *Móczár [2018]* elemzése Kornai életművéről jó áttekintést nyújt kapcsolatáról az intézményi közgazdaságtanhoz.

Mint látni fogjuk, a most közölt tanulmányokat – az intézményi nézőpont mellett – az elméleti tisztaságra való törekvés és az empirikus megalapozottság köti össze. Ezek Kornai János életművének legfontosabb jellemzői közé tartoznak, gondoljunk az Anti-equilibrium elméleti tisztaságára vagy A szocialista rendszer és A gazdasági vezetés túlzott központosítása empirikus megalapozottságára (*Kornai [1957/1990]*, [1971], [1993]).

A mostani szám azért is különleges, mert *Amartya Sen* engedélyével közöljük a Nobel-díjas közgazdász Kornairól írt tanulmányát, amelyben Marx és Kornai gondolatainak viszonyát elemzi. Kiindulópontja Kornai három elkötelezettsége. Az elsőt már említettem: az elméleti tisztaság és az empirikus megalapozottság iránti szenvedélyes elköteleződése. A második, *Sen* szerint, az egyenlőség és hatékonyság iránti, a harmadik pedig a szabadság iránti elköteleződése. *Sen* megállapítja, hogy Marx „elemzése a politikai rendszerről feltűnően elnagyoltnak tűnik” (9. o.), miközben ez a téma Kornai elemzéseiben kiemelt figyelmet kap. *Amartya Sen* arra is rámutat, hogy Marx ugyan foglalkozott az ösztönzési problémával, de

„az ösztönzési kompatibilitás vizsgálata nála sokkal kevésbé kifinomult, mint ahogy azt a modern közgazdaságtanban, például Kornai elemzéseiben látjuk” (11. o.).

Kornai harmadik elköteleződése esetében, azaz a szabadság kérdésben *Sen* szerint

„Marx és Kornai viszonya nem futott zsákutcába” (12. o.).

Amartya Sen tanulmánya után *Csaba László* cikkét közöljük, amelyet a World Interdisciplinary Network for Institutional Research (WINIR) konferenciáján adott elő. Azon szervezet konferenciáján, amely ma az egyik legmeghatározóbb szervezete az intézményi közgazdaságtan kutatóinak, és amelyhez sok szállal kötődik a most bemutatkozó intézményi közgazdaságtani műhely is.² *Csaba* cikkében átfogó képet ad az intéz-

² 2014-ben a WINIR éves konferenciáján külön Kornai-szekciót szerveztek olyan tanulmányokból, amelyek szorosan kötődnek Kornai János munkásságához. A Budapesti Corvinus Egyetem intézményi gazdaságtani kutatóműhelye szervesen kapcsolódik az intézményi közgazdaságtan nemzetközi

ményi közgazdaságtan jelenlegi helyzetéről és kutatási irányairól. Ennek során az intézményi közgazdaság három különböző szintjét különbözteti meg, amelyek közül kettőt elemez mélyebben. Az elméleti szintet, amelyet az eredeti vagy más néven amerikai intézményi közgazdaságtan főbb művelőihez köt (Thorsten Veblen, John Commons), és az alkalmazott gazdaságtani megközelítést, amelyet Kornai János nevével fémjelez. Ezután rátér az új intézményi közgazdaságtan és az eredeti intézményi közgazdaságtan elemzésére, megállapítva, hogy az előbbi már egyértelműen a főáram meghatározó része, attól módszertanilag alig megkülönböztethető, míg utóbbi a főáram legerőteljesebb kritikáját nyújtja napjainkban. Csaba László egyértelműen leteszi a voksát a közgazdaság-tudományok sokszínűsége mellett, kiemelve az interdiszciplináris megközelítés fontosságát, illetve a heterodox irányzatok közötti párbeszéd jelentőségét.

Golovics József cikkében az új intézményi közgazdaságtan terminológiáját elemezi, kiemelt figyelmet szentelve az áramlat Nobel-díjjal kitüntetett képviselőire. Három kulcsfogalmat vesz górcső alá: intézmények, tökéletlen racionalitás és tranzakciós költségek. Megállapítja, hogy még ezen alapfogalmak esetében sem beszélhetünk egységes terminológiáról az általa vizsgált szerzők esetében. Golovics összegzése pozitív az új intézményi közgazdaságtan fogalomhasználatával kapcsolatban:

„[a] gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy – szemben a régi institucionalizmussal – az iskola teoretikusai képesek voltak egy olyan közös nyelv és szemléletmód kialakítására, amely lehetővé tette mind az egymással, mind a főárammal való párbeszéd megindítását, mélyítését és az erre alapozott szimbiózis megteremtését is.” (43. o.)

Györffy Dóra politikai gazdaságtani cikkében kiváló példáját adja annak a megközelítésnek, amelyet *Csaba László* alkalmazott gazdaságtaninak nevezett. Tizenegy különböző kelet-közép-európai ország gazdasági teljesítményét hasonlítja össze annak érdekében, hogy megállapítsa, vajon sikerült-e előrelépniük az Európai Unió átlagához való felzárkózás folyamatában, illetve sikerül-e a közepes fejlettség csapdájából kivezető stratégiát megvalósítaniuk. Györffy a nemzetközi irodalomba ágyazottan vizsgálja térségünket, számos empirikus adattal támasztva alá a megállapításait. Legfontosabb gondolata – ami egyúttal a különszám egyik fő mondanivalója is –, hogy túl kell lépniük azon a ma már közhelynek számító tételre, miszerint az intézmények számítanak. Az adott időben és helyen kell vizsgálnunk az intézmények minőségét és illeszkedését az ország fejlettségéhez. Györffy Dóra a magyar és az észt példa elemzésén keresztül megállapítja:

„Észtország és Magyarország összehasonlítása arra mutat rá, hogy a gazdasági stratégia és az intézményi háttér szorosan összefügg, és az intézmények javulása nélkül nem várható áttérés a költségalapú versenyképességről a minőségen alapuló

szervezeteihez, így például a World Interdisciplinary Network for Institutional Research (WINIR) nevű hálózathoz, illetve a Ronald Coase Institute-hoz is. Az utóbbi szervezet 2022-ben a Budapesti Corvinus Egyetemmel közösen rendezi nemzetközi workshopját. A Society for Institutional & Organizational Economics (korábbi megnevezése: International Society for New Institutional Economics) 2003-as éves világkonferenciáját, illetve ugyanezen évben a Ronald Coase Institute workshopját is Budapesten rendezték meg.

versenyképességre – Magyarország változások nélkül marad a közepes jövedelem csapdájában a koronavírus-járvány elmúltja után is.” (71. o.)

Katona Márton és Petrovics Nándor cikkükben a Covid-19-járvány hatását vizsgálják az állami kapacitásokra és a közszolgáltatás-nyújtás megvalósítási módjaira. A világjárvány olyan külső sokkhatás (komisz probléma), amely intézményi változásokat képes elindítani. A szerzők szerint eme intézményi változások sikerének kulcsa, hogy a sokkhatás milyen intézményi környezetben jelenik meg, másképpen: mennyire segítik elő magát a változást az adott országra jellemző informális és formális intézmények. A közszolgáltatás nyújtásának általuk vizsgált, együttműködésen alapuló módja Elinor Ostrom munkásságára épít. Lényegében egy kollektív cselekvési problémára kíván megoldást találni, megteremtve a különböző szereplők – állami intézmények, állampolgárok, civil szervezetek – együttműködését. Az együttműködés létrejötte – bár az előnyei számottevők – nem triviális. A szereplők közötti koordináció és irányítási struktúra (*governance*) kialakítása komoly kihívást jelent, amelynek sikerét az intézményrendszer minősége határozza meg. A szerzők az elméletek és a nemzetközi trendek bemutatása után arra a következtetésre jutnak, hogy Magyarországon az

„erősen domináló centralizáció (*Kornai* [2015] erős vétőlehetőséggel ruházza fel a kormányzatot, azonban a környezeti kihívások, jelen esetben a koronavírus-járvány és az állampolgárok felől érkező igények, rövid és középtávon a jelenlegi szabályok (sodródásként jellemezhető) megváltozását jelezhetik előre” (91. o.).

Hámori Balázs cikkében a figyelem közgazdaságtanáról ír, ezen keresztül elemezve a piac mint intézmény változását. Cikkében szemléletes példákkal magyarázza, hogy a figyelem miként vált szűkös erőforrássá az információgazdaságban, amelyért ma már az eladók fizetnek a vásárlóknak. A szerző a viselkedési közgazdaságtan jeles képviselőjeként a vállalkozások szemszögéből elemzi azokat az új típusú kihívásokat, amelyek a tudásalapú gazdaságra történő átállással, az internet elterjedésével és a technológiaintenzív szolgáltatások térnyerésével egyre inkább jellemzik a piacokat. Ezeknek az új típusú piacoknak két meghatározó jellemzője a vásárlók figyelméért folytatott harc a vállalatok részéről, illetve az információs túlterhelés, amely mind az eladókat, mind a vevőket sújtja. Hámori Balázs az elméletek ismertetése mellett valós példákön és adatokon keresztül mutatja be, hogy a figyelem egyszerre lehet a csere tárgya, illetve tőkejóság is. Tanulmánya illeszkedik az új intézményi közgazdaságtan mikroszemléletű megközelítésmódjához: a vállalatok mint gazdasági szereplők viselkedési mintázatait elemzi egy új intézményi környezetben, amelyben a figyelem mint erőforrás kiemelt jelentőségű. Elemzésében azonban ennél továbbmegy, és a gazdasági rendszer működésére vonatkozó nagyobb tendenciákra is levon következtetéseket:

„Nem egymástól független változásokról van szó, az új jelenségek rendszerre állnak össze, amelyek merőben különböznek az ipusztriális kapitalizmus rendszerétől.” (120. o.)

Bízom benne, hogy az Olvasó örömmel fogadja és hasznosan forgatja ezt a sokszínű válogatást az intézményi közgazdasági kutatásokból.

Hivatkozások

- ÁDÁM ZOLTÁN [2020]: Re-feudalizing democracy: an approach to authoritarian populism taken from institutional economics. *Journal of Institutional Economics*, Vol. 16. No. 1. 105–118. o. <https://doi.org/10.1017/S1744137419000304>.
- BOETTKE, P. J.–CANDELA, R. A. [2020]: János Kornai, the Austrians, and the political and economic analysis of socialism. *Public Choice*, <https://doi.org/10.1007/s11127-020-00851-0>.
- CHAVANCE, B. [2008]: *Institutional economics*. Routledge, London.
- CSABA LÁSZLÓ [2018]: Az intézményi gazdaságtan és a főáram. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 1. sz. 1–23. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.1.1>.
- CZEGLÉDI PÁL [2017]: A piaci intézmények megelőzik a piaci eszméket: országkeresztmetszeti teszt. *Competitio*, 16. évf. 3–30. o. <https://doi.org/10.21845/comp/2017/1/1>.
- DJANKOV, S.–GLAESER, E.–PORTA, R. L.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SHLEIFER, A. [2003]: The new comparative economics. *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31. No. 4. 595–619. o. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2003.08.005>.
- GALBÁCS PÉTER [2018]: A közgazdaságtan felszabadítása. A neoklasszikus ortodoxia és az intézményi közgazdaságtan közötti ellentét néhány módszertani kérdése. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 1. sz. 44–65. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.1.44>.
- HODGSON, G. M. [2014]: On fuzzy frontiers and fragmented foundations: some reflections on the original and new institutional economics. *Journal of Institutional Economics*, Vol. 10. No. 4. 591–611. o. <https://doi.org/10.1017/s1744137414000307>.
- HODGSON, G. M. [2020]: *Mistaking Markets: Seeing Markets Where They Do Not Exist*. Megjelent: *Piroska Dóra–Rosta Miklós* (szerk.): *Systems, Institutions, and Values in East and West*. Engaging with János Kornai's Scholarship. Central European University Press, 69–100. o.
- KAPÁS JUDIT [2003]: A piac mint intézmény – szélesebb perspektívában. *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 12. sz. 1076–1094. o.
- KORNAI JÁNOS [1957/1990]: *A gazdasági vezetés túlzott központosítása*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1971]: *Anti-equilibrium*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1993]: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. HVG Kiadó Rt., Budapest.
- KORNAI JÁNOS [2005]: *A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz*. Osiris, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [2014]: *Bevezetés A puha költségvetési korlát című kötethez*. *Közgazdasági Szemle*, 61. évf. 7–8. sz. 845–897. o.
- KORNAI JÁNOS [2015]: *U-kanyar Magyarországon. Élet és Irodalom*, április 3. 8–10. o.
- MÁTYÁS ANTAL [1996]: A hagyományos közgazdaságtan bírálata és kutatási körének kiszélesítése az új intézményi iskola képviselői részéről. *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 7–8. sz. 614–628. o.
- MIKE KÁROLY [2016]: *Merre vezessen a magyar kapitalizmus útja? Látkép Ronald Coase világitótornyából*. *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 6. sz. 597–614. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2016.6.597>.
- MÓCZÁR JÓZSEF [2018]: Kornai János és a neoklasszikus versus intézményi közgazdaságtan. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 3. sz. 229–239. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.3.229>.
- PIROSKA DÓRA–ROSTA MIKLÓS [2020]: Introduction to the Kornai 90 Symposium. *Journal of Institutional Economics*, Vol. 16. No. 1. 41–47. o. <https://doi.org/10.1017/S1744137419000444>.

- RICHTER, R. [2005]: The New Institutional Economics: Its Start, its Meaning, its Prospects. *European Business Organization Law Review*, Vol. 6. No. 2. 161–200. o. <https://doi.org/10.1017/s1566752905001618>.
- RUTHERFORD, M. [2001]: Institutional Economics: Then and Now. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 15. No. 3. 173–194. o. <https://doi.org/10.1257/jep.15.3.173>.
- SPITHOVEN, A. [2019]: Similarities and Dissimilarities between Original Institutional Economics and New Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*, Vol. 53. No. 2. 440–447. o. <https://doi.org/10.1080/00213624.2019.1594532>.
- SZABÓ KATALIN–BARA ZOLTÁN–HÁMORI BALÁZS (szerk.) [2020]: *Intézményi közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VOIGT, S. [2019]: *Institutional economics: An introduction*. Cambridge University Press, Cambridge.
- WALLER, W. [2020]: The Journal of Economic Issues in the Calculable Future of Original Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*, Vol. 54. No. 2. 329–333. o. <https://doi.org/10.1080/00213624.2020.1743140>.

Budapest, 2020. december 22.

Rosta Miklós
vendégszerkesztő